

O svrabe trochu inak

MUDr. Ján Lidaj¹, MUDr. Tatiana Lidajová²

¹Prírodné liečebné kúpele, Smrdáky

²Pediatr, s. r. o., Senica

Svrab postihuje ročne vo svete asi 300 miliónov ľudí bez rozdielu rás, pohlavia, viac detí a starších, s 15-ročnými cyklami bez známej príčiny, častejšie v tropických krajinách. V roku 2015 bol u nás najvyšší výskyt prípadov svrabu v Prešovskom kraji, najnižší v Bratislavskom kraji, najviac boli postihnuté deti a dojčatá. Výskyt svrabu od veku 20 rokov bol podstatne nižší. V Austrálii u chudobných domorodcov dostane ročne svrab asi 25 % dospelých a 50 % detí. Ale svrab sa vyskytuje aj v priemyselne vyspelých krajinách a má vzostupný trend. Problémom nie je len vysoká kontagiozita a úporne svrbivé prejavy, ale často býva mylne diagnostikovaný a neúspešne liečený ako prejavy alergie, ekzému či psoriázy. Nečudo, veď aj samotný názov psoriáza pochádza z gréckeho slova psóra (svrbenie), pretože v dávnych časoch nevedeli tieto ochorenia odlíšiť (1, 2, 3, 4).

Kľúčové slová: svrab, infekčné ochorenie, koža, svrbenie

Dermatol. prax, 2020;14(2):78-82

Obrázok 1. Zákožka svrabová (5)

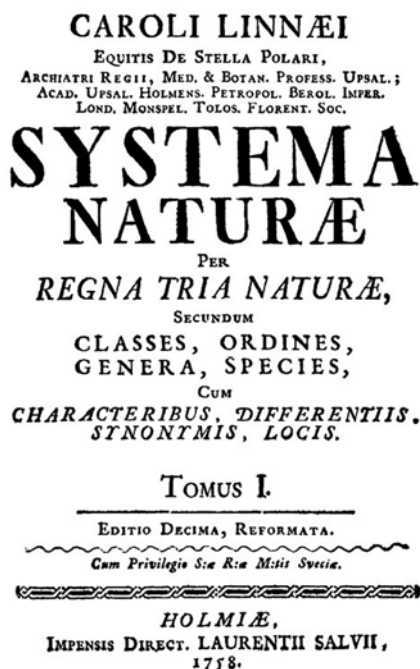
História

Už v staroveku (Egypt, Čína, Babylon) 2500 rokov p.n.l. sa vedelo o tejto chorobe. Prvá písomná zmienka je v Biblii v roku 1200 p.n.l., kde sa uvádza ako jeden typ lepy. Aristoteles (384 – 323 p.n.l.) opísal kožné prejavy svrabu ako ložiská, z ktorých vyliezali malé zvieratká, divné vši. Rímsky lekár Aulus Cornelius Celsus (25 p.n.l. – 50 n.l.) už podrobne opísal ochorenie a jeho charakteristické objektívne a predovšetkým subjektívne prejavy. Preto použil na jeho označenie termín scabies, z lat. *scabere* = škriabať sa. A v roku 1687 taliansky lekár Giovan Cosimo Bonomo zistil, že ochorenie spôsobuje parazit. Svrab je teda vôbec prvá ľudská choroba, u ktorej sa zistil špecifický patogén. V roku 1844 dermatológ F. Hebra odlíšil svrab ako infekčnú chorobu od rodinne podmienenej psoriázy, a potvrdil, že bez zákožky svrab nevznikne. Tieto archaické i novodobé všeobecne široké informácie o svrabe sú už bežne dostupné aj v elektronických médiách (6, 7, 8).

Názvoslovie

Parazit patrí do najpočetnejšej skupiny živočíchov, t. j. bezstavovcov

Obrázok 2.

(*Arthropoda*), do kmeňa článkonožcov (*Arthropoda*), trieda pavúkovce (*Arachnida*), rad roztoče (*Acarida*). Tento posledný názov síce znamená niečo ako malý, drobný, ale, presnejšie povedané, názov akarida je odvodený z gr. *a* = nie, *keirein* = rezať, t. j. nedá sa rozrezať. Voľnejšie preložené: taký malý, že sa už ani nedá rozrezať. Vedecké pomenovanie *Sarcoptes scabiei* dal parazitovi Carl Linné v roku 1758 vo svojom diele *Systema Naturae*. Názov pochádza z gréckych slov *sarx*, *sarc* = mäso, telo a *kóptō* = strihať, (vy)rezať. A k tomu pridal to už známe a zaužívané latinské *scabere* = škriabať sa, resp. ho zmenil na prívlastok *scabiei*. Čiže celý názov *Sarcoptes scabiei*

doslova znamená telo dorezané od škriabania (9, 10, 11).

Slovenský názov zákožka svrabová teda nie je presný preklad výrazu *Sarcoptes scabiei*. Slovo zákožka evokuje niečo tvrdošijne, až zákerne zaryté do kože. Vyznieva podobne, ako keď sa trň či íver zadrie do kože alebo sa niečo dostane za šaty, za nechty. A namiesto dramatického objektívneho obrazu kože poškodenej od škriabania naše pomenovanie obsahuje slovo svrabová. Zdôrazňuje subjektívne, neznesiteľné, úporné svrbenie. Ženský rod v názve zvýrazňuje dôležitosť samičky. Ak sa vrátíme na začiatok tohto odseku k názvosloviu kmeň, trieda, rad, ani slovenské slovo roztoč sa nedrží presne názvu radu *Acarida* (gr. malý, drobný). Je teda zaujímavé pozrieť sa na to, kedy a ako tieto názvy vznikli. Alebo aspoň kedy sa podľa zachovaných písomných zdrojov použili prvýkrát. Treba si pritom uvedomiť, že vstúpime do historickej situácie minulých storočí, v ktorých si vtedajšie Slovensko hľadalo svoju reč a národnú i štátnu identitu. A úporne aj svoje vlastné odborné školské a jazykové názvoslovie.

Pomenovanie zákožka svrabová

Známa Etymologia Vocum Slavicarum Antona Bernoláka bola vydaná v roku 1791 (čiže pred viac ako 200 rokmi). Hovorí o skladaní slov v našom slovenskom jazyku. Len na vysvetlenie – etymológia (z gr. *etymon* = pravda, istota, *logia* = náuka) skúma pôvod, prvotný význam a históriu slov alebo ich častí zo súčasné-

ho i z historického aspektu a príbuzných jazykov. Kniha, je to vlastne slovník, jasne odlišuje výrazy veš (lat. pediculus, maď. tetű, nem. eine Laus) a veška. Pri výklade (preklade) výrazu veška (vo švabachu písané ako Weſſta, a peknu zdobneninou sa asi myslelo, že je naozaj malá, drobná) používa latinské slovo acarus, maďarské vak-tetű (slepá voš, bez očí?) i nemecké Lisse (lišaj) a Mülbe. V súčasných slovníkoch sa toto slovo dnes už v nemčine píše o obyčajným „i“ ako Milbe (roztoč). Heslá boli písané vo švabachu, ale latinčina v latinke. No Krátky prírodopis pre slovenské národné školy O. Matzenauera z roku 1874, ktorý vyšiel takmer o sto rokov neskôr, už používa výraz zákožka (rühátka). V zátvorke je uvedený poslovenčený výraz z maďarského rüh = svrab, prašivina. Učebnica Prírodopis pre žiakov ľudových škôl, autor I. Györffy, Ostrihom 1899, k výrazu zákožka pridáva v zátvorke (svrabová). Tak, a výraz je hotový (obrázok 3) (12, 13, 14).

Roztoč

Národnostný výraz roztoč, -e, f., ktorý sa skloňuje v ženskom rode, čiže od roztoče, znamená čosi ako volnosť, sloboda. Ako príklad sa používa veta: „Druhý deň sú deti samy. Majú roztoč.“ Ale v slovníku Slovenského pravopisu je ako prvý význam slova roztoč, -a, m. (maskulínium) uvedený cudzopasný hmyz, ktorý spôsobuje u človeka alebo zvierat rôzne kožné choroby, napr. svrab a prašivinu. Skloňuje sa teda v mužskom rode, od roztoča. Základ má zrejme vo výrazoch roz-, rozť-, čiže rozdeliť, rozožrať, rozobrať, rozbiť, roztočiť. V biologicko-botanickej oblasti sa ponúka najmä jeho podoba so slovom červotoč, ktorým sa v slovenčine označujú nielen dierky do dreva v starom nábytku, ale aj viaceré druhov drevokazného hmyzu, hoci dospelé jedince žijú iba necelý mesiac a drevo nekonzumujú. Samičky po oplodnení len nakladú vajíčka do puklín a suché drevo niekoľko rokov rozožierajú ich pár milimetrov drobné larvy. A pre zaujímavosť, druhový latinský názov pre červotoče (*Anobinae*) si môžeme odvodiť z gréckeho pomenovania egyptského boha Anubis, ktorý bol vládcom podsvetia. Teda aj mŕtvych. A pretože hryzenie dreva larvami červotočov alebo ich údery hlavičkami, ktorými sa dorozumievajú, bolo počas nočného ticha

Obrázok 3.

*Trüd, Trüp, fucus, here, ein Hummel.
Wceta (Vſeta), apis, mēb, Imme, Biene.
Weſ, pediculus, tetű, eine Laus.
Weſſta, acarus, vak-tetű, eine Liſſe, Mülbe*

Medzi pavúkmi s vzdušnicami vynikajú: 1. Noháč (kôžnosťozvôr): s veľmi dlhými nohami, a 2. Roztoč (átkák): drobný, často len pod drobnohľadom (zväčšujúcim sklom) zbadateľné zvierať. K nim prináleží roztoč sýrový (sajtátka) žijúci v starom syre a r. múkový (lisťátka), nachodiaci sa v skazenej múke; zákožka (rühátka), pôsobiaci svrab, a klešť (kôžnosť. kollance) žijúci v kroví a zpušťaajúci sa na psy, ovce atď.; zažiera sa jim do mäsa, a napája sa tak, že býva storaz väčší.

Podobný jemu je pavúk križový, ktorému hore na vantochu vidieť križ z bielych ťiačkov. Noháč s dlhými nohami; klešť živi sa krvou druhých zvierat; zákožka (svrabová) zapríčiňuje nepríjemné svrbenie kože. Koniec vantochu štírového (skorpionu) podoba sa chvostu a končí sa jedovatým žihadlom, ktorým i smrť zapríčiňuje môže; rodí živé mladé a žije v teplejších krajinách.

dobre počuť ako jemné tikanie, ľudová povera mu pririekla odčítavanie hodín smrti. Podobnosť červotočov s roztočom zákožka svrabová teda nie je len slovesne náhodná. Tiež sa dajú likvidovať prípravkom permethrin, veď patria do jednej triedy hmyzu (9, 10, 15, 16).

Slowár Antona Bernoláka z roku 1825 však ešte slovo roztoč nemá, nepozná, resp. uvádza len výraz roztočiť. Ale Stručný prírodopis z roku 1851 už slovo roztoč používa. Výraz roztoče (átkák) sa preto vyskytuje aj v spomínanej učebnici Krátky prírodopis pre slovenské národné školy O. Matzenauera z roku 1874. A časopis Slovenská reč z roku 1935/36, konkrétne RNDr. Ferianc dokonca odporúča slovo roztoče ponechať pre označenie Acarina (obrázok 4) (13, 17, 18, 19).

Názov roztoč sa vyskytuje aj v iných príbuzných jazykoch, ale v anglo-románskych jazykoch a odborných textoch sa používa v pôvodnom tvare pochádzajúcom z gr. Acarus, Acari. Dokonca i u nás sa svrabu dlho hovorilo akariáza. Okrem slovansky znejúcej češtiny – roztoč a poľštiny – roztocze, sa dá (ak poznáte azbuku) pochopiť i ruský názov – клещ (číta sa klešč) a bulharský – червей (číta sa červej). Ďalšie jazyky majú vlastné svojské názvy: maďarsky – atka, nemecky – Milbe, fínsky – punkit, švédsky – kvalster, japonsky – muši. Ostatné stačí len vymenovať: esperanto – acaro, anglicky – acarus, acarid, mite, tick, francúzsky – acarien, taliansky – acari, španielsky – ácaro, portugalsky – ácaros (11).

Svrab

Najjednoduchšie sa asi odvodzuje slovo svrab. Spomínaný Slowár Slowenský Česko-Laťansko-Nemecko-Uherský,

Obrázok 4.

*roztočení, á, é, p. c. distortus, a, um: von einander gedreht, el-tekergetett. Syn. rozkrútení. 2) effusus, profusus: was man ausfließen lassen hat: a' tsapból ki-tsurgott, öntött.
Roztočení, á, n. distortio, evolutio; nis, f. das von einander Drehen, ki-tekergetés. Syn. Rozkrútení. 2) effusio, profusio: wenn man etwas durch unvorsichtiges Zapfen ausfließen lässt: a' tsapból ki-tsurgás, ki-folyás.
roztočiť, it, im V. P. imp. roztoč: distortuere, evolvere: von einander drehen, el-tekeríteni, el-tekergetni. Syn. rozkrútiť. 2) effundere, profundere: durch unvorsichtiges Zapfen ausfließen lassen: a' tsapból ki-tsurogni (folyni) hagyni.*

85. Pavúk roztoč (*Acarus, Milbe, atka, portelč*) malířŕto, a obrubľý pavúk, žije na ľúče fyrové, na zelených, drťúch, ano i na vrchu a sapuňliné. Keď svrbení a boleť pôsobí. Puňŕm oŕem ŕe neumíbi, ale jen ŕŕse drobnobled.

Kód Acarina (Milben) zahrňuje zvieraťka, ktorých jednu čeladťoria klešte (*Ixodidae, Zecken*). Neopozdáva sa mi, aby sme označovali tým samým menom rád i čeladť, ktorých vedecové mená sú úplne iné: tu by som sa postavil proti Klačkovmu pomenovaniu Acarina = klešte, keďže sú ony iba jednou čeladou tohto rádu. Pre Acarina podáme si pomenovanie *roztoč*, kým klešťami budeme označovať príslušníkov čeladi *Ixodidae*.

Antona Bernoláka, diel IV., Buda v roku 1825 uvádza heslo Swrab aj s prekladmi do iných uvedených jazykov (obrázok 5) (17).

Podstatné meno svrab súvisí so slovesom svrbieť, ktoré má základ v praslovanskom koreni svrb, svorb. Je príbuzné s litovským skverbiù, skverpti, čo znamená vŕtavo bodáť a s gótskym af-swaírban, t. j. otrieť, odrieť. I staroanglickým sweorfan, čiže trieť. Vlastný význam koreňa pôvodných slovies bol zrejme trieť alebo drieť (niečo) krúživými pohybmi. Sloveso svrbieť i podstatné meno svrab sú podobné aj v ďalších slovanských jazykoch: česky svrběti, svrab; slovinsky srbeti, srab; srbochorvátsky svrbjeti, svrab; bulharsky sãrbi; poľsky świerzbieć, świerzb; hornolužnicky swjerbjeć; dolnolužnicky swjerbjes; ukrajinsky sverbity; rusky sverbět, svorob, sverb. Keď si toto všetko dáme dohromady, už sme doma a blízko aj k tomu nášmu pôvodnému slovenskému výrazu pre roztoče, zrejme odvodeného od výrazov vŕtať, točiť, vŕtavo točiť, roztočiť (20, 21).

Názov svrab, nielen v tom našom slovenskom, ale aj v iných jazykoch, súvisí so svrbením alebo škriabaním.

Obrázok 5.

Swrab, u, m. scabies, ei, f. Krápe, Krankheit der Haut: rüh, sennyedék, vizsketeg. Syn. Swrablawost, boh. Prašiwina, Prašiwost. 2) Swrab na Dwcách, scabies, morbus ovium, intercus, Krápe an den Schafen, métely. Swrab do-šaf, scabie infici, die Krápe bekommen, mételyesülai (-lök). 3) boh. v. Swrbení. Swrabení, á, n. scabie infectio: das Verursachen, der Krápe: meg-rühesítés. 2) boh. v. Swrbení. swrabí, il, im, V. I. imp. swrab: scabie inficere, die Krápe verursachen: meg-rühesíteni: rühessé valakit tenni. Syn. oswrabí. 2) boh. v. swrabí.

V odborných textoch sa podobá skôr pôvodnému latinskému slovu Scabies. Anglicky itch, mange, psora, scab, scabies, porrigo, nemecky die Skabies, die Borkenflechte, Borkenkrätze, Grind, der Krätzeausschlag, die Krätze, Krätze, Räude, Schafräude, poľsky świerz, rusky чесотка, короста, парх, bulharsky краста, скабиес, на краста, красти, francúzsky gale, grattelle, éruption scabieuse, taliansky raschia, scabbia, tigna, španielsky galga, roña, sarna, usagre, maďarsky - rüh (-öt/-et,-e), rühatka, fínsky syhy, scabies, syhyn, kapi, sy-

hytauti. Za zmienku stojí ruský názov napx (číta sa parch). A sme pri pôvode slovenskej nadávky parchant (svrabák), t. j. nemanželské dieťa a označenie menejcnosti (11, 20, 21).

Svrab kedysi skupinovo označoval kožné ochorenia rôzneho typu, zvlášť tie, ktoré veľmi svrbeli. Ešte obsiahlejší bol v stredoveku pojem lepra, ktorý neznamenal len malomocenstvo, ale aj pomenovanie pre všetky možné infekčné choroby kože (prašivinu, svrab a pod.). No okrem svrbenia bol svrab charakteristický aj chrastami, či už suchými alebo mokvajúcimi. Potom nečudo, ak sa ako hrozba niečoho alebo potrestanie za niečo vyskytovali aj spolu napríklad v spise Majstra Jána Husa Výklad víry, Desatera a Pátere z 1. polovice 15. storočia (citujeme v jeho staročeštine): rani tě Pán... i krástami, i svrabem. Prašivina označovala chorobne chrastavú kožu. Ako sa liečila, píše dosť nejasne Manuál Václava Korandu z 2. polovice 15. storočia: na tvé prašiviny malomocné nelze bylo než flastry štěpavé přiložiti. Aj Sborník lékařských a hospodářských pojednání zo začiatku 16. storočia ešte stále pojednáva o nich spolu: proti svrabu a prašivosti. A hoci dnes rozlišujeme svrab u ľudí a prašivinu u zvierat, pretože každý má svojho vyvolávateľa, v minulosti sa dávali dohromady možno i preto, že ich liečba, okrem zarietania zrejme rastlinou čemerica (helleborus) a možno aj sírou, bola podobná. Pre prašivinu (lat. sarkaptóza t. j. rozpad, odumieranie mäsa) a chorobne chrastavú kožu či prašiviny malomocné sa používal i výraz práchnivosť. Najmä vtedy, ak sa koža ošupovala otrubovito a najmä vo vlasoch (20, 22).

Slovenské výrazy prašivina, prašivosť, prašina súvisia s praslovanským základom poršiv, porch, prch pre prach. Výrazy prašivý, prašivina sú veľmi podobné i v ďalších slovanských jazykoch, česky prašivý, prašina, prašivosz, hornolužicky prašiwý, dolnolužicky (tá) praš, prašny, prašy(wi)na, poľsky parch, parszywy; ukrajinsky parch, mn. č. parchy, paršyvyj, parchátyj. Súvisí zrejme aj so slovesom pršať, vypadávať (o vlasoch), pretože niektoré kožné choroby boli spojené so stratou vlasov alebo srsti. A najmä s tým, že pri prašivine dochádza k nadmernej deskvamácii odumretej kože. Význam pr-

šať a srbochorvátsky prhut, rusky pérchoť pochádzajú z koreňa prch-, staročesky prachy (množné číslo), tiež praše z porch-, lužicky praš-, poľsky parch. Pri tejto dávke historických výrazov vám iste napadlo to slovo parchant (prašivec). Nielen ako diagnosticko-opisný, ale aj pohrdavý výraz pre niekoho naničhodného alebo jeho spôsob správania. Teraz je už jasné, z čoho asi pochádza (21, 23).

Roztoč a svrab (u ľudí) i prašivina (u zvierat) aj slovenské slová svrbieť, škriabať majú v základe písmeno „r“, ktoré v našich aj v indoeurópskych jazykoch značia zánik, ničenie a trápenie. Najmä ak je tam „m + r“. Príkladom je slovenské mrieť, moriť, smrť, Morena, latinské mors (smrť), románske jazykové variácie moarte, muerte, mort a nemecké Mord (vražda, pôvodne aj smrť) i Schmerz (bolesť). Písmená m + r sú aj v slove mravec, čo súvisí s výrazom mrviť sa, mrva, ale aj domrviť (niečo). A tzv. kakofonická skupina spoluhlások h + m v slove hmyz naznačuje neurčitý pohyb (hemženie, hemzanie, hmýrenie) čohosi na zemi, v špine alebo v humuse (24).

Liečba v histórii

V antických časoch sa svrab liečil sírou v masti alebo horúcimi sírovými kúpeľmi v termálnych strediskách. V časoch starovekého Ríma boli už dobre známe. Prvé zdokumentované písomné správy o termálnych kúpeľoch sa datujú do roku 1201. Oficiálna história kúpeľov sa začala, keď učenec Ugolino Simoni da Montecatini v roku 1417 preskúmal povahu minerálnych vôd v diele De Balneorum Italiae Proprietatibus ac Virtutibus. Píše tu aj o kúpeli, ktorý liečil svrab. Ľudová liečba svrabu od stredoveku sa v niečom podobá aj dnešnej. Posúďte sami, ten prvý postup vyzerá na vtedajšie časy skutočne sofistickovane a účinne. Svetlý kemenček (dnešný názov modrá skalica) a živý ohňový kvet (asi jedovatá liečivá rastlina vlčí mak) zmiešali so svinskou masťou. Týždeň natierali celé telo. Namastený chorý 2- až 3-krát týždenne vliezol do teplej pece a mal vonku len hlavu. Ak tam nevydržal, musel sedieť na slnku. Bolo treba vyprať bielizeň aj prikrývky a po liečbe dať nové šaty. Jednoduchšie návody odporúčali vyvariť tabakové listy a s tým sa natierať. Alebo

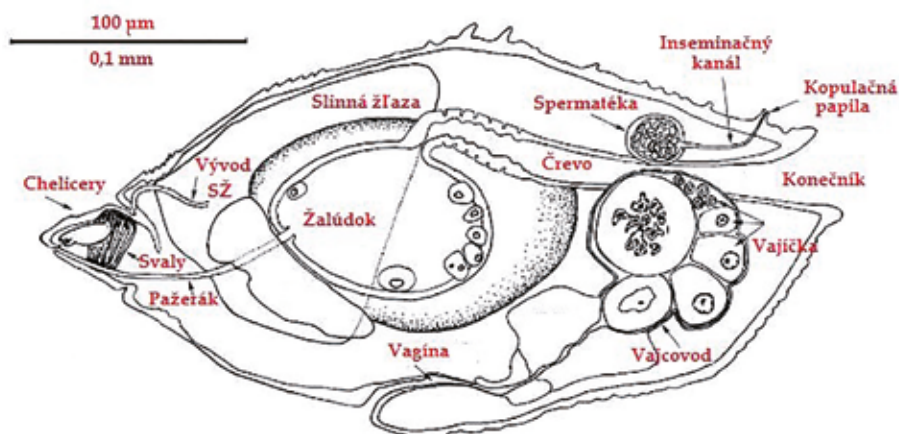
močom. V novinách Obzor z roku 1896 sa v článku Predsudky a mýlné náhľady o zdravotníctve nášho ľudu pri základných zložkách masti pochvalne píše: Ešte najrozumnejšie pokračujú naši mastičkári pri kožných nemociach, menovite pri svrabe, proti ktorému mnohí vedia cele dobrú masť, (pravda, namiešajú tam kopy nepotrebných vecí), ale je tam vždy sirka, kolomaž, petrolej atď., čo skutočne ničí svrab (25, 26, 27, 28, 29).

Od článkonožcov k parazitom

Po takomto náročnom jazykovednom traktáte sa iste patrí trochu otvoriť aj odpočinkové biologické okienko. Jednoducho a s obdivom. Článkonožce sú skupinou živočíchov, rozšírenou už v prvohorách (najznámejšie u nich boli asi trilobity). Napriek nášmu tvrdeniu o tom, že sme pánmi tvorstva, článkonožce tvoria až 75 % všetkých druhov živočíchov na svete. Sú doslova všade okolo nás a majú obrovský vplyv na celú planétu, najmä pôdu. Článkonožce pochádzajú z obrúčkavcov podobných červom. Jednoduchšie povedané, akými stonožkami, húsenicami, ktorých rovnomerná článkovanosť sa postupne zmenila na nerovnomernú, rebričková nervová sústava na gangliová a jednotlivé časti tela sa špecializovali. Neskôr sa počas vývoja susedné články tela ďalej menili, niektoré zrastali. A naopak, uniformné „stonožkovské“ končatiny sa zredukovali na 8 (pavúkovce) alebo 6 nôh (hmyz). A na predných telových článkoch sa končatiny premieňali a špecializovali na tykadlá, hryzadlá, krídla, krovky (9, 10).

Takto podobne sa *Sarcoptes scabiei* var. *hominis* postupne vyšpecifikoval ako ľudský parazit. Nemá oči, pretože ich nepotrebuje, ale svetlo vníma, no riadi sa hmatom a čuchom. Teplu vníma len na vzdialenosť pár centimetrov. Dýcha celým telom cez tenkú kutikulu, je nenápadný, bledý až priesvitný, veď je takmer stále skrytý. Hynie na sucho, ale aj na mráz a na teploty nad 50 °C. Samička žije 4 – 6 týždňov, ale bez človeka, resp. jeho pokožky vydrží len tri dni. Samčeky žijú na povrchu kože a hľbia si krátke chodbičky pre výživu. Samček je menší, aktívne nájde samičku podľa jej feromónov (guanín), po kopulácii je už zbytočný a uhynie do 48 hodín. Samička je veľká asi 0,3 mm

Obrázok 6. Samička *Sarcoptes scabiei* na schematickej kresbe v pozdĺžnom priereze (31)

a na koži sa pohybuje rýchlosťou asi 2,5 cm za minútu. Do 30 minút po kopulácii si začne hľbiť v koži chodbičku, pokožku najprv rozpustí svojimi výlučkami z úst (slinami) a po 3 – 20 minútach je už celkom ukrytá. Cez noc si vyhlbi v pokožke úsek dlhý 0,5 – 5 mm a v priebehu dňa do nej nakladie asi 1 – 3 vajíčka. Počas 4 – 6 týždňov života nakladie 40 – 50 vajíčok, ale z nich dospeje iba asi 10 %. Z vajíčok sa po 72 – 96 hodinách vyliahnu larvy, ktoré vyliezajú na povrch kože a do vlasových vačkov. Živia sa mazom, menia sa na protonymfy, tá priamo na dospelého samčeka alebo ďalšiu nymfu, z nej vzniká dospelá samička. Celý vývoj trvá asi 14 dní. Svrab je zvyčajne lokalizovaný na špecifických častiach tela, u dospelých sú to najčastejšie ruky, zápästia a lakty, ale i genitálie, chodidlá, gluteá, axily, trup. Nie je známe, prečo sú niektoré časti tela častejšie infikované ako iné. Infekcie rúk a zápästia môžu byť jednoducho dôsledkom kontaktu s infikovanými osobami a manipulácie s kontaminovanými materiálmi. No roztoče zrejme preferujú niektoré oblasti pre lipidové zloženie a ďalšie miestne špecifické topografické faktory kože (2, 3, 30).

Imunita

Svrab je tu s nami už dávno a stále. A dlho zrejme ešte bude. *Sarcoptes scabiei* má totiž dlhú spoločnú evolúciu so svojim ľudským hosťom aj v imunologickej oblasti. Štúdie ukázali, že roztoče majú schopnosť modulať sekréciu cytokínov a expresiu molekúl bunkovej adhézie v bunkách kože i v ďalších bunkách vrodenných a adaptívnych imunitných systémov, ktoré môžu pomôcť roz-

točom prežiť v koži. Veľký počet génov zapojených do vývoja epitelu a keratinizácie reaguje na živé roztoče svrabu pri zápalovej reakcii na produkty roztočov a pri narušení ochrannnej bariéry kože spôsobenej chodbičkami. To naznačuje, že in vivo súhra medzi týmito kožnými bunkami a inými typmi buniek vrátane Langerhansových buniek, dendritických buniek, lymfocytov a endoteliálnych buniek je zodpovedná za zníženie ochrannnej odpovede hostiteľa, ktorá umožňuje týmto roztočom prežiť v koži (30, 32).

Na internete nájdete aj diskusiu na tému: Dá sa zákožka svrabová utopiť a svrab vyliečiť kúpeľmi vo vode? Odpoveď je: nedá. A ani po veľmi dlhom kúpeli, hoci sa nevie prečo. Zákožka prijíma kyslík celým povrchom tela, svoje chodbičky na koncoch síce zatvára, ale má v nich prieduchy. Spotreba kyslíka je zrejme veľmi malá. Ba v kúpeli či bazéne nie je možný ani prenos vodou. Asi preto, že zákožka je veľmi pomalá, neskáče, nemá veľmi rada vlhko, najmä ak je vo vode chlór. Na prenos potrebuje dlhší priamy kontakt, preto je zaradená aj medzi sexuálne prenosné ochorenia. A pri výbere hostiteľa si overuje aj druhovo typické masťné kyseliny. Ak sa aj stane prenos človek-zviera-človek, prejavy už nie sú typické, chodbičky sú krátke a parazit sa nerozmnožuje (2, 33, 34, 35).

Hovoriť, že svrab je prenosné ochorenie, by bolo len suchou definíciou a nosením dreva do lesa. Otázkou je, prečo je taký infekčný? Prenos je totiž možný viacerými spôsobmi, nielen priamym telesným kontaktom z človeka na človeka, ale aj nepriamo, napr. bielizňou. Preniesť sa dajú dospelé jedince, larvy,

nymfy alebo vajíčka, pritom lepší kontakt umožňujú veľké kolektívy a globalizácia dopravy. Svrab môže byť aj infekčná profesionálna dermatóza. A bez adekvátnej liečby svrab trvá dlhé roky a nikdy sám neustúpi. Práve preto choroba podlieha povinnému hláseniu. Nevyhnutná je liečba nielen pacienta, ale aj príbuzných a partnerov, dezinfekcia uterákov, šatstva aj bielizne. Na ochorenie nevzniká imunita, špecifická prevencia očkovaním nie je k dispozícii. K tomu všetkému zrejme prispieva i spomínaná imunologická tolerancia (30, 32, 36, 37, 38).

V súvislosti so svrabom sa často vyskytuje i termín akarofóbia. Preklad z gréčtiny asi netreba spomínať, voľne to znamená strach až panický strach nielen z roztočov a svrabu, ale aj zo špiny a infekcie či hmyzu. Celkovo z niečoho na koži, resp. pod kožou, či dokonca v tele. Vo svojej podstate je prejavom inštinktov všetkých primátov a ich obranných vizuálnych schém. Hmyz charakterizovaný malým teličkom, z ktorého vytrčajú nohy, tykadlá, hmatadlá, hryzadlá a iné bizarné výbežky, predstavuje v našom hlbokom podvedomí výstražný obraz spojený s neprijemnými zážitkami, bolestivým bodnutím, uštipnutím, uhryznutím a nečakaným prekvapením. Záporný postoj k hmyzu je do určitej miery pestovaný výchovou alebo vedomou sebaštylizáciou niektorých jedincov. Zvlášť ženy ako strážkyne domova mávajú panický strach z pavúkov (arachnofóbia). Už pri diskusii o svrabe alebo všiach v kolektíve a škriabaní kože sa okolie začne škriabať tiež. Panika a psychosomatika idú ruka v ruke (24).

Názov ochorenia sa používa aj vo viacerých prenesených významoch a situačných problémoch (napr. dostať sa do..., nechať niekoho v ..., byť v svrabe, expresívnejšie aj v srabe). Zaujímavé je, že je aj v snári, pretože svrab vo sne vidieť = prideš do spoločnosti, kde sa budeš cítiť veľmi neprijemne. A ak sa v úvode píše, že kedysi sa slovom psora označovali svrab aj psoriáza, pretože ich nevedeli rozlíšiť, dnes vševediaci Google nájde, že Psora je aj názov rodu húb patriacich do rodiny Psoraceae. Volajú ich tak práve preto, že majú lišajovitý povrch pokrytý drobnými šupinkami. A psora globifera je prachovka guľatá (39, 40, 41).

Záver

Text článku je zameraný na históriu a názvoslovie, preto sa podrobnejšie nevenuje svrabu zo stránky diagnostickej ani klinickej či terapeutickej. Osobitné poďakovanie a úcta preto patria najmä tým, ktorí prispeli k digitalizácii starožitných písomností. Nie vždy ich čítanie ide ľahko, švabachové písmo sa prelína so starodávnou slovenčinou a gramatikou či ďalšími jazykmi. No i teraz je z nich cítiť vedomosti, odvahu i genialitu autorov, ktorí ich napriek neľahkej dobe a rozsiahlej téme dokázali spracovať v časoch, keď sa písalo husím brkom.

Literatúra

1. Analýza epidemiologickej situácie a činnosti odborov epidemiológie v Slovenskej republike za rok 2015. RÚVZ, B. Bystrica.
2. Braun-Falco O, Plewig G, Wolff HH. Dermatológia a venerológia. Osveta: 2001, 1475 s.
3. Danilla T. Nie všetko je ekzém. *Pediatr. prax*, 2011;12(6):245-246.
4. Currier R, Shelley F, Walton, Currie BJ. Scabies in animals and humans: history, evolutionary perspectives, and modern clinical management. *Annals of the New York Academy of Sciences*. August 2011, E 50-60. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/221894813_Scabies_in_animals_and_humans_history_evolutionary_perspectives_and_modern_clinical_management/citation/download>
5. People's Daily, by Lu Na, China.org.cn, October 12, 2013). Dostupné na: <http://www.china.org.cn/top10/2013-10/12/content_30221312_4.html>.
6. Shelley F, Walton, Currie BJ. Problems in Diagnosing Scabies, a Global Disease in Human and Animal Populations. *Clinical microbiology reviews*. 2007;20(2):268-79.
7. <https://en.wikipedia.org/wiki/Scabies>
8. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Svrab>
9. <https://oskole.detiarny.sk/clanok/kmen-clankonozce-arthropoda-charakteristika-podkmen-trilobity-trilobitomorpha>
10. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Článkonožce>
11. <https://translate.google.sk/?hl=sk>
12. Bernolák A. Etymológia slovenských slov (Etymologia vocum slavicarum), príručka o tvorení slov. Trnava: 1791, 168 s.
13. Matzenauer FO. Krátky prírododopis pre slovenské národné školy. Banská Štiavnica, August Joerges, 1874, 95 s.
14. Györfly I. Prírodopis pre žiakov ľud. škôl. 9. vyd. Ostrihom: Gustav Bizarovits, 1899. 63 s.
15. <https://slovník.aktuality.sk/pravopis/pravidla-pravopisu/>
16. <https://carodreva.sk/drevo-v-kocke/aki-skodcovia-si-robia-zalusk-na-drevo/>
17. Bernolák A, Palkovič J. Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Ľemecko-Uherski seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum. 6-dielny slovník, Budín: 1825-1927, 5302 s.
18. Ormis S. Stručný prírodopis pro slovenské žáky a žáčky. Díl 1. Živočíchopis. B. Bsitřica 1851.
19. Ferianc O. Zo živočíchopisného názvoslovía. Poznámky k Pechočovej Zoológii. I. časť. Slovenská reč. Mesačník pre záujmy spisovného jazyka. September 1935, Jún 1936, č. 1, s. 17-24.
20. Střalková S. Vybrané staročešské názvy chorob a motivácie jejich pojmenování. *Magisterská diplomová práce*. Masarykova univerzita Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka, Český jazyk a literatura, 2012, 207 s.
21. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1968, 866 s.

22. Černá AM. Staročešské názvy chorob. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 198 s.
23. Rejzek J. Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: nakladatelství Leda, 2001, 752 s.
24. Šustek Z. Vyobrazenia hmyzu na peniazoch. *Numizmatika*. 2013;23:161-182.
25. <http://www.antimicrobe.org/h04c.files/history/Scabies-mange%20hx-Wisniewski.pdf>
26. <https://books.google.sk/books?id=UaeAgAAQBAJ&pg=PA351&pg=PA351&dq=how+was+scabies+treated+in+ancient+times&source=bl&ots=I0KxLLsL16&sig=ACfU3U2wdrSVb6vVWUHRiU3zFOFWUJaryA&hl=sk&sa=X&ved=2ahUKEWjcwQ6LftLmAhVMIIAKHe0HDkkQ6AEwEXoEaOQAQ#v=onepage&q=how%20was%20scabies%20treated%20in%20ancient%20times&f=false>
27. <https://www.infoglob.sk/cestovatelsky-sprivedca/talian-sko-montecatini-terme-i-lieciva-sila-vyviera-ja-za-spod-zeme/>
28. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszag_i_szlovakok_neprajza_1981/pages/008_udaje_k_ludovemu.htm
29. Markovič J. Predsudky a mýlné náhľady o zdravotníctve nášho ľudu. *Obzor, Časopis pre hospodárstvo, remeslo a domáci život*. Vychádza každý mesiac so zábavnou prílohou „Pod lipou“. VIII. (XXXII.), august 1896, č. 8.
30. Arlian LG, Marjorie S. Morgan. A review of Sarcopites scabiei: past, present and future. *Parasities and Vectors*, 2017, 10 (1):297 https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5477759/#_ffn_section
31. Clifford E. Desch, Department of Ecology and Evolutionary Biology, University of Connecticut. Anatomy and ultrastructure of the female reproductive system of Sarcopites scabiei (Acari: Sarcopitidae). *Acarology: Proceedings of the International Congress*, R.B. Halliday, D.E. Walter, H.C. Proctor, R.A. Norton, M.J. Colloff, ČSIRO OPublishin, Melbourne, 2001. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=TH9-5crww4wC&oi=fnd&pg=PA203&dq=sarcopites+scabiei+anatomy&ots=KZPX_OdaD_&sig=hhY-Zev99mtMUTKw98lxjs5uJUSI&redir_esc=y#v=onepage&q=sarcopites%20scabiei%20anatomy&f=false>
32. Marjorie S. Morgan, Markey MP. Sarcopites scabiei Mites Modulate Gene Expression in Human Skin Equivalents. *PLoS One*. 2013; 8(8): e71143. Published online 2013 Aug 5. doi: 10.1371/journal.pone.0071143 <https://journals.plos.org/plosone/article/related?id=10.1371/journal.pone.0071143>
33. https://www.cdc.gov/parasites/scabies/gen_info/faqs.html
34. <https://www.scabieshomeremedies.com/can-you-get-scabies-from-a-swimming-pool/>
35. <https://www.nursingtimes.net/clinical-archive/infection-control/scabies/200816.article>
36. Danilla T. Svrab je stále aktuálny. *Pediatr. prax*. 2018;19(3):117-12.
37. Urbanček S, Fetisovová Ž, Klimentová G, et al. Kožné choroby z povolania v regióne stredného Slovenska 2011 – status quo. *Dermatol. prax*. 2012;6(2):79-82.
38. Zbierka zákonov SR: Úplné znenie zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmenách a doplnení niektorých zákonov. 2015, čiastka 103.
39. <https://sibyla.zoznam.sk/snar/S/svrab.php>
40. <https://en.wikipedia.org/wiki/Psora>
41. <https://www.nahuby.sk/atlas-hub/Psora-globifera/psora/prachovka/ID11117>

MUDr. Ján Lidaj

Prírodné liečebné kúpele
906 03 Smrdáky
jan.lidaj@spapiestany.sk

